

Катерина ГОРОДЕНСЬКА

Інститут української мови НАН України
вул. Грушевського, 4, м. Київ, 01001, Україна
Електронна пошта: k.horodenska70@meta.ua
<https://orcid.org/0000-0003-2638-9037>

МОРФОЛОГІЧНІ КАТЕГОРІЇ ДІЄСЛОВА У ТРАДИЦІЙНИХ І НОВИХ СЕМАНТИКО-ГРАМАТИЧНИХ ВИМІРАХ

У статті проаналізовано застосування семантико-граматичного підходу до кваліфікації морфологічних категорій дієслова в українському традиційному та новітньому мовознавстві. Зіставлено статус та ієрархію цих категорій у граматичних описах дієслова В. М. Русанівського і в нових працях із теоретичної морфології.

Відзначено основні відмінності в новітній кваліфікації морфологічних категорій дієслова. Їх диференційовано: 1) за ознакою семантичної мотивованості / немотивованості на власне-дієслівні (категорії часу, способу, виду) і невласне-дієслівні (категорії особи, числа та роду); 2) за зв'язками з різними підсистемами граматичної системи, залежно від яких категорії дієслова набули статусу міжрівневих (морфолого-словотвірна категорія виду, морфолого-словотвірної-синтаксичні категорії перехідності / неперехідності та стану); 3) за новою опозицією: категорію способу виокремлено на опозиції лише ірреальних значень (гіпотетичності дії, процесу, стану — бажаності дії, процесу, стану), що зумовило вилучення дійсного способу та виділення умовного, наказового, бажального й спонукального способу.

Спростовано граматичний статус категорій аспектуальності та родів дієслівної дії, визначальний характер категорії аспектуальності серед інших морфологічних категорій дієслова. Схарактеризовано новітнє зарахування до аспектуальних категорій дієслова граматичної категорії виду з її системою видових протиставлень, семантичної категорії граничності й аспектуальних розрядів базових дієслів та семантико-словотвірних категорій родів дієслівної дії.

Обґрунтовано вилучення з парадигми конструкцій пасивного стану тих, що мають дієслова недоконаного виду з постфіксом **-ся**, який традиційно вважали типовим засобом творення пасивних дієслів до перехідних дієслів недоконаного виду. Умотивовано виокремлення морфолого-словотвірної-синтаксичної категорії стану на опозиції грамам зі значенням перехідної дії та результативного стану, яку типово реалізують перехідні дієслова зі значенням дії та аналітичні дієслова, що виражають результативний стан як наслідок виконання дії.

Ключові слова: морфологічні категорії, дієслово, семантико-граматичний підхід, категорія часу, категорія способу, категорія виду, категорія стану, категорія перехідності / неперехідності, категорія аспектуальності, категорія родів дієслівної дії.

Цитування: Городенська К. Морфологічні категорії дієслова у традиційних і нових семантико-граматичних вимірах. Мовознавство. 2024. № 1. С. 39–47. <https://doi.org/10.33190/0027-2833-334-2024-1-004>

Citation: Horodenska K. (2024). Morfolohichni katehoriї diieslova u tradytsiinykh i novykh semantyko-hramatychnykh vymirakh [Morphological categories of Ukrainian verb: traditional and modern dimensions]. *Movoznavstvo*, (1), 39–47. [In Ukrainian]. <https://doi.org/10.33190/0027-2833-334-2024-1-004>

Стаття опублікована за ліцензією CC BY-SA 4.0 (<http://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/>)

У системі повнозначних частин мови дієслово посідає перше місце за кількістю граматичних категорій, серед яких переважно виокремлюють граматичні (морфологічні) категорії часу, способу, виду, перехідності / неперехідності, стану, особи, числа та роду. Як об'єкт дослідження вони поставали в трьох основних аспектах: 1) історичному, що передбачав простежити становлення однієї чи кількох граматичних категорій; 2) співвідносному, у межах якого встановлювали охоплення граматичними категоріями дієслівні (особові і неособові) утворення, на основі чого визначали їхню ієрархію; 3) семантико-граматичному в різних інтерпретаціях, застосовуваному до витлумачення статусу та класифікації граматичних категорій. В українському мовознавстві до 80-х років ХХ ст. переважали перші два підходи до вивчення граматичних категорій дієслова. Становлення категорії виду та її зв'язок з категорією часу в XVI–XVII ст. вперше досліджено в дисертаційній роботі В. М. Русанівського [Русановский].

У наступних працях, присвячених описові морфологічної системи дієслова в українській мові, зокрема в теоретичному курсі «Сучасна українська літературна мова. Морфологія» (1969) та в «Граматичі української мови. Морфології» (1993), Віталій Макарович запропонував різний склад та неоднакову ієрархію граматичних категорій дієслова. Принципово відмінним насамперед є те, що в першій праці загальнодієслівними визнав категорії перехідності / неперехідності та виду, оскільки вони «виявляються в усіх дієслівних утвореннях і формах» [Русанівський 1969 : 331], а в другій — категорію аспектуальності, бо вона «охоплює всі без винятку дієслівні утворення: особові дієслова, дієприкметник, дієприслівник, інфінітив і предикативні форми на *-но*, *-то*» [Русанівський 1993 : 191]. Граматичну категорію виду витлумачив як центральну щодо загальнішої дієслівної граматичної категорії аспектуальності, але застеріг, що вона «базується на семантико-словотвірній ознаці — протиставленні дієслівних форм за значенням необмеженості й обмеженості передаваної ними дії або стану» [там само]. По-друге, серед граматичних опинилася категорія родів дії, що підпорядкована категорії аспектуальності [там само : 201]. По-третє, під граматичні категорії підведено категорію персональності / імперсональності, яка «базується на семантичній ознаці «наявності / відсутності діяча», що реалізується в синтаксичній структурі», а на морфологічному рівні виявляється в категоріях особи, часу і способу [там само : 210]. По-четверте, категорію перехідності / неперехідності, крім того, що вона втратила статус загальнодієслівної, витлумачено ще й за синтаксичною ознакою — здатністю або нездатністю дієслова керувати іменником у знахідному відмінку (а за наявності заперечної частки *не* — у родовому), що пов'язано з його лексичною семантикою [там само : 233].

Решту граматичних категорій В. М. Русанівський визначив окремо для особових і неособових дієслівних утворень.

Із 80-х років ХХ ст. у розвитку теорії морфологічних категорій помітне намагання українських дослідників переглянути й удосконалити традиційні кваліфікації та класифікації морфологічних категорій, якнайточніше витлумачити їхню сутність на засадах функційного (семантико-граматичного) підходу, передусім залежно від значення й засобів його експлікації, напрямку їх аналізу, а також від інших чинників. Цей підхід ґрунтований на витлумаченні граматичної категорії як узагальненого граматичного значення, розчленованого на ряд грамем (традиційно — сукупність протиставлених одне одному

однорідних граматичних значень) і вираженого системою спеціалізованих граматичних форм (аналіз від функції до форми), або як системи граматичних форм, що виражають узагальнене граматичне значення, і сукупність його граем з однорідним значенням (аналіз від форми до значення) [Вихованець, Городенська 2004 : 30; Вихованець та ін. 2017 : 48].

Застосування семантико-граматичного критерію до кваліфікації морфологічних категорій та врахування ранговості морфологічних показників дало підстави І. Р. Вихованцеві виділити морфологічні категорії першого, найвищого рангу, або *власне-морфологічні*, які становлять найабстрактніші угруповання, що об'єднують одиниці, які вирізняються концентрованою сукупністю засобів вираження змісту, і категорії другого рангу — *морфолого-словотвірні*, що характеризуються більшою конкретністю порівняно з першими, позбавлені притаманних першим категоріям регулярних засобів вираження [Вихованець, Городенська 2004 : 31; Вихованець та ін. 2017 : 52]. Специфіка категорій другого рангу полягає в тому, що їхній функційний вияв відбувається на перетині кількох підсистем граматики, що вони модельовані різноранговими засобами вираження, пов'язаними між собою спільним узагальненим змістом певної ознаки. Саме ці кваліфікаційні ознаки послугували підставою надання категоріям другого рангу статусу міжрівневих [Вихованець 2002 : 14]. Серед них розмежовано ті, які стосуються двох мовних ярусів, зокрема морфологічного та синтаксичного, на основі чого їх витлумачено як морфолого-синтаксичні, і ті, що мають стосунок до трьох мовних рівнів — словотвору морфології та синтаксису, а це вможливило їх кваліфікацію як морфолого-синтаксико-словотвірних [Вихованець, Городенська 2004 : 31].

На зазначених нових концептуальних засадах у українському теоретичному мовознавстві вперше істотно уточнено статус і традиційно виокремлюваних морфологічних категорій дієслова.

На протривагу традиційному підходу морфологічні категорії дієслова диференційовано за ознакою семантичної мотивованості / немотивованості, яку вони виявляють неоднаково, та зв'язку з іншими підсистемами граматичної системи української літературної мови. Як семантично мотивовані, у своїх внутрішніх межах орієнтовані на безпосереднє відображення позамовної дійсності виокремлено у *власне-дієслівні* категорії часу, способу та виду. Водночас констатовано їхню нерівноправність: час і спосіб — центральні власне-дієслівні категорії, вид щодо них є периферійнішою категорією, що зумовлено його можливістю транспонуватися в такі частини мови, як прикметник, прислівник та іменник, а також тим, що він відіграє менш помітну роль у конструюванні семантико-синтаксичної та формально-синтаксичної структури речення. До того ж категорію виду визнано функційно неоднорідною, бо вона є дієслівною морфологічною категорією словозмінно-словотвірного типу, словозмінну сутність якої зафіксовано в імперфективних видових протиставленнях, а словотвірну — переважно в перфективних видових протиставленнях. Дієслівні морфологічні категорії, що не мають семантичної мотивації та зумовлені зв'язками й відношеннями з іменниками, передусім з іменником, ужитим у позиції підмета, з яким дієслово в позиції присудка формує предикативне ядро речення, названо *невласне-дієслівними*, серед яких категорії особи, числа та роду. Вони не є суто дієслівними, бо транспоновані в дієслово від іменника, тобто мають похідний характер. Незважаючи на це їхні значення відображені в морфологічній структурі

дієслова за допомогою своїх граматичних показників. Їх також ранжовано в теоретичній граматиці: категорії особи і числа — основні невласне-дієслівні категорії, бо вони тісно пов'язані з власне-дієслівними категоріями часу та способу; категорія роду щодо них є периферійною невласне-дієслівною категорією, що зумовлено периферійністю вихідної для неї категорії роду іменника [Вихованець, Городенська 2004 : 223–224; Вихованець та ін. 2017 : 375–376, 407].

Традиційно зараховувані до граматичних категорії перехідності / неперехідності та стану дієслова в нових описах морфологічної системи віднесено до міжривневих — *морфолого-словотвірної-синтаксичної* [Городенська 2003 : 10–16; Вихованець, Городенська 2004 : 242–250; Вихованець та ін. 2017 : 442–450]. Підставами для надання категорії перехідності / неперехідності цього статусу послуговувало те, що дієслово є морфологічним словом, семантика якого визначає здатність / нездатність дії поширюватися / не поширюватися на конкретний предмет або істоту, які вжиті у валентно зумовленій дієсловом об'єктній позиції, а також наявність словотворчих маркерів (словотворчих суфіксів, постфікса *-ся*) перехідності / неперехідності [Вихованець, Городенська 2004 : 250; Вихованець та ін. 2017 : 445].

Категорію стану, яку в традиційній граматиці вважали граматичною категорією, властивою перехідним дієсловом [Русанівський 1969 : 399], потрактовано по-новому — як морфолого-словотвірної-синтаксичну, оскільки дієслово є морфологічною одиницею; зі словотвором (його модифікаційно-транспозиційним різновидом) її пов'язує творення пасивного значення дієслова, бо воно віддзеркалює семантичне перетворення предиката дії на предикат результативного стану, що є наслідком виконання дії, причому особові форми вихідного дієслова звичайно перетворюються на дієприкметникові форми пасивного стану; трансформація речень з дієсловами активного стану в речення з аналітичними (віддієприкметниковими) дієсловами пасивного стану «виходить за межі морфології й зосереджується в словотвірній системі мови та синтаксисі» [Вихованець, Городенська 2004 : 243; Вихованець та ін. 2017 : 445–446]. Саме тому з парадигми конструкцій пасивного стану вилучено ті з них, що мають дієслова недоконаного виду з постфіксом *-ся*, який традиційно вважали типовим засобом творення пасивних форм до перехідних дієслів недоконаного виду [Русанівський 1968 : 6]. Морфолого-словотвірної-синтаксичну категорію стану дієслова сформовано на опозиції граем з значенням перехідної дії та результативного стану, типовим представником яких є відповідно перехідні дієслова із семантикою дії та аналітичні дієслова, що виражають результативний стан як наслідок виконання дії та експліковані на першому ступені пасивізації предикативно вжитими пасивними дієприкметниками доконаного і недоконаного виду, а на другому — предикативними формами на *-но*, *-то* [Вихованець та ін. 2017 : 450]. Відповідно трикомпонентні активні конструкції, утворені з називного відмінка суб'єкта (виконавця дії), перехідного дієслова в ролі присудка та знахідного відмінка об'єкта дії, корелюють з трикомпонентними пасивними конструкціями, у яких у позиції підмета вжитий називний відмінок об'єкта дії (об'єктний суб'єкт), роль присудка виконує предикативно вжитий пасивний дієприкметник зі значенням результативного стану, утворений від перехідного дієслова, а позицію приприсудкового другорядного члена заповнив орудний відмінок суб'єкта. Виокремлено варіанти такої трикомпонентної пасивної конструкції — двокомпонентну пасивну конструкцію, у якій реду-

ковано позицію суб'єкта у формі орудного відмінка, але на нього імпліцитно ще вказує предикативний пасивний дієприкметник, та односкладну пасивну конструкцію, у якій замість предикативного дієприкметника вжито незмінну предикативну форму на **-но**, **-то** зі значенням результативного стану, яка спричинила цілковиту формально-синтаксичну нейтралізацію суб'єкта дії [Вихованець та ін. 2017 : 450].

Зазнало змін трактування суті категорії способу дієслова, яку традиційно ґрунтували на опозиції реальність / ірреальність дії [Русанівський 1969 : 385] і кваліфікували переважно як тричленну, що об'єднувала грамеми дійсного, умовного та наказового способу, або як п'ятичленну, у складі якої виділяли форми дійсного, наказового, умовного, спонукального і бажального способу [там само : 387–398]. За такого підходу, на думку І. Р. Вихованця, категорія часу мала подвійне граматичне становище: була самостійною категорією, що членується на грамеми теперішнього, минулого та майбутнього часу, і водночас сама входила на правах підпорядкованої одиниці (грамеми) в категорію способу. Це спонукало надати категоріям часу і способу автономного семантико-граматичного статусу і розташувати першу в площині об'єктивних (реальних) відношень, виражених формами теперішнього та минулого часу, а другу — у площині суб'єктивних (ірреальних) відношень, експлікованих грамемами умовного і наказового способу, а з'єднувальною ланкою категорій часу і способу визнати грамеми майбутнього часу, бо вона має значення реальності (з погляду мовця дія реальна) та ірреальності (поза сферою мовця дія нереальна) [Вихованець 1988 : 95]. Категорію способу дієслова в нових описах морфологічної системи української мови співвіднесено з опозицією «гіпотетичність дії, процесу, стану — бажаність дії, процесу, стану» [Вихованець, Городенська 2004 : 257; Вихованець та ін. 2017 : 385]. На основі першого значення виокремлено умовний спосіб, а на основі другого — наказовий спосіб, що посприяло формуванню двочленної (двокомпонентної) категорії способу дієслова [Вихованець 1988 : 95–99], або наказового, спонукального та бажального способів, унаслідок чого постала чотирикомпонентна категорія способу дієслова в українській мові [Вихованець, Городенська 2004 : 256–262; Вихованець та ін. 2017 : 385–392].

Категорійного статусу надано валентності дієслова [Вихованець 1988 : 107–114; Загнітко 1990 : 100–106; Вихованець, Городенська 2004 : 269], причому її витлумачено як категорію міжрівневого, семантико-синтаксичного характеру, оскільки вона пов'язана з трьома рівнями мови — лексичним, синтаксичним та морфологічним. Її виокремлення зумовлене насамперед семантичною здатністю дієслівних лексем у ролі дієслівних предикатів поєднуватися з певною кількістю залежних іменникових компонентів, що мають відповідну семантичну якість (семантико-синтаксичні функції). Дієслівний предикат із залежними від нього непередикатними іменниками, що входять до його валентного оточення, формує елементарне із семантико-синтаксичного погляду речення. Зв'язок валентності дієслова з морфологією і синтаксисом полягає ще й у тому, що відкриті ним семантичні позиції заповнюють відмінки і прийменниково-відмінкові форми у функції підмета або керованих другорядних членів речення [Вихованець 1988 : 108; Загнітко 1990 : 104; Вихованець, Городенська 2004 : 269].

На тлі всіх цих семантико-граматичних спроб переглянути статус традиційно виокремлюваних граматичних категорій вирізняється новітнє дослідження категорії персональності Н. Ю. Ясакової, але не як суто дієслівної, а

як функційно-семантичної категорії [Ясакова], оскільки в ньому комплексно проаналізовано всі різнорівневі засоби з категорійною семантикою персональності, що вможливило обґрунтувати функційно-семантичну категорію персональності. Запропоновано авторську теоретичну модель інтерпретації реалізованих в українській літературній мові персональних значень, побудовану на співвідношенні інваріанта, визначеного як поняттєва основа персональності, і багатоступеневої системи функційних варіантів, що охопили вияви персональних значень у мові й мовленні. Саме ця модель, за оцінкою дослідниці, дала змогу систематизувати всі засоби експлікації семантики персональності в українській мові, на відміну від поширеної в лінгвоукраїністиці репрезентації особових співвідношень у вимірах лише морфології — займенника та дієслова.

Грамматичним ядром функційно-семантичної категорії персональності визнано морфологічну категорію особи. У зв'язку із цим прокоментовано відоме в сучасному мовознавстві трактування морфологічної особи на тлі широкого поняття персональності, за якого дієслівні та займенникові форми особи є двома морфологічними ядрами персональності, а решту засобів вираження семантики особи, що не становлять системи протиставлених одна одній граматичних форм, зараховано до синтаксичної, лексичної та контекстної периферії персональності. Йому протиставлено авторський підхід, згідно з яким морфологічна особа як ядро функційно-семантичної категорії персональності зумовлена лексичними характеристиками слова, вона тісно пов'язана з особою синтаксичною (персональністю) і відмінна від неї за способом вираження та ступенем формалізації граматичної семантики. Реалізацію категорійного значення особи морфологічними засобами Н. Ю. Ясакова обмежила їх аналізом в іменникові та дієслові.

Зазнала змін й інтерпретація категорії аспектуальності, яку тривалий час кваліфікували неоднаково, непослідовно. В. М. Русанівський визначив її як загальнодієслівну категорію, що охоплює всі без винятку дієслівні утворення: особові дієслова, дієприкметник, дієприслівник, інфінітив і предикативні форми на **-но**, **-то**. Вона ґрунтована на семантико-словотвірній ознаці — протиставленні двох дієслівних форм зі значенням необмеженості і обмеженості переданих ними дії або стану. Якщо лексична семантика обох форм тотожна, то йдеться про форми — недоконану й доконану — категорії виду, якщо ж у похідній формі вона модифікована, то про вихідну й похідну форми категорії родів дієслівної дії. Водночас застережено, що хоч видова пара визначає сутність категорії аспектуальності, проте переважають дієслівні лексеми, що мають тільки одне видове значення [Русанівський 1993 : 191].

Нову концепцію цієї категорії запропоновано в монографії С. О. Соколової «Аспектуальні категорії українського дієслова», у якій обґрунтовано зарахування до аспектуальних категорій дієслова граматичної категорії виду з її системою видових протиставлень, семантичної категорії граничності й аспектуальних розрядів базових дієслів та семантико-словотвірних категорій родів дієслівної дії [Соколова].

Отже, в українському мовознавстві за останнє понад півстоліття сталися істотні зміни в розвитку теорії граматичних категорій дієслова. Вони є наслідком застосування семантико-граматичного та інших критеріїв до витлумачення статусу цих категорій. За ознакою семантичної мотивованості / немотивованості розмежовано *власне-дієслівні* центральні категорії часу

і способу та периферійнішу щодо них словозмінно-словотвірну категорію виду і *невласне-дієслівні* категорії особи, числа та роду, транспоновані в дієслово з іменника.

Залежно від зв'язків з різними підсистемами граматичної системи дієслівні категорії набули статусу міжрівневих: категорія виду — морфолого-словотвірної, категорії перехідності / неперехідності та стану — морфолого-словотвірної-синтаксичних. Відповідно до цих корекцій побудовано трикомпонентну парадигму активних конструкцій і три- та двокомпонентну парадигму пасивних конструкцій, що мають свій варіант у формі односкладного речення з цілком нейтралізованим суб'єктом.

На новій опозиції лише ірреальних значень (гіпотетичності дії, процесу, стану — бажаності дії, процесу, стану) виокремлено категорію способу дієслова, представлену відповідно умовним, наказовим, бажальним та спонукальним способами. Вилучення дійсного способу усунуло алогічну ситуацію з категорією часу, яка у традиційному мовознавстві мала статус самостійної граматичної категорії і водночас уходила як підпорядкована до категорії способу.

ЛІТЕРАТУРА

- Вихованець І. Р. Частина мови в семантико-граматичному аспекті. Київ : Наук. думка, 1988. 256 с.
- Вихованець І. Р. Морфологічні категорії? Словотвірні? Чи граматичні міжрівневі? *Актуальні проблеми українського словотвору*. Івано-Франківськ : Плай, 2002. С. 13–18.
- Вихованець І., Городенська К. Теоретична морфологія української мови. Київ : Унів. вид-во «Пульсари», 2004. 400 с.
- Вихованець І. Р., Городенська К. Г., Загнітко А. П., Соколова С. О. Граматика сучасної української літературної мови. Морфологія. Київ : Видавн. дім Дмитра Бураго, 2017. 752 с.
- Городенська К. Проблема статусу та обсягу категорії стану дієслова *Гуманітар. вісн. Переяслав-Хмельн. держ. пед. ун-ту ім. Григорія Сковороди. Спец. вип. ФІЛОЛОГІЯ*. Переяслав-Хмельницький, 2003. С. 10–16.
- Загнітко А. П. Дієслівні категорії в синтагматиці і парадигматиці. Київ : НМК ВО, 1990. 132 с.
- Русанівський В. М. Порівняльно-типологічна характеристика дієслівного стану в сучасних слов'янських літературних мовах. *Доповіді рад. делегації на VI Міжнарод. з'їзді славістів (Прага)*. Київ : Наук. думка, 1968. 37 с.
- Русанівський В. М. Дієслово. *Сучасна українська літературна мова. Морфологія*. Київ : Наук. думка, 1969. С. 296–429.
- Русанівський В. М. Дієслово. *Безпояско О. К., Городенська К. Г., Русанівський В. М. Граматика української мови. Морфологія*. Київ : Либідь, 1993. С. 157–242.
- Русановский В. М. Значение и взаимосвязь грамматических категорий вида и времени в украинском языке XVI–XVII вв. : автореф. дисс. ... канд. филол. наук. Киев, 1960. 18 с.
- Соколова С. О. Аспектуальні категорії українського дієслова. Київ : Вид-во «Книга-плюс», 2021. 224 с.
- Ясакова Н. Ю. Категорія персональності: природа, структура та репрезентація в українській літературній мові. Київ : НАУКМА, 2016. 328 с.

Дата надходження до редакції: 06.05.2021

Дата надходження після доопрацювання: 15.09.2022

Дата затвердження редакцією: 20.10.2023

REFERENCES

- Horodenska K. (2003). Problema statusu ta obsiahu katehorii stanu diieslova. *Humanitarnyi visnyk Pereiaslav-Khmelnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Hryhoriia Skovorody. Spetsialnyi vypusk FILOLOHIIA*. Pereiaslav-Khmelnytskyi, 10–16. [In Ukrainian].
- Rusanivskiy V. M. (1968). Porivnialno-typolohichna kharakterystyka diieslivnoho stanu v suchasnykh slovianskykh literaturnykh movakh. *Dopovidi radianskoi delehatsii na VI Mizhnarodnomu z'yizdi slavistiv (Praha)*. Kyiv: Naukova dumka. [In Ukrainian].
- Rusanivskiy V. M. (1969). Diieslovo. *Suchasna ukrainska literaturna mova. Morfolohiia*. Kyiv: Naukova dumka, 296–427. [In Ukrainian].
- Rusanivskiy V. M. (1993). Diieslovo. *O. K. Bezpoiasko, K. H. Horodenska, V. M. Rusanivskiy. Hramatyka ukrainskoi movy. Morfolohiia*. Kyiv: Lybid, 157–242. [In Ukrainian].
- Rusanovskiy V. M. (1960). Znachenie i vzaimosvyaz' grammaticheskikh kategorij vida i vremeni v ukrainskom yazyke XVI–XVII vv. Abstract of Cand. of Philol. Sc. diss. Kyiv. [In Russian].
- Sokolova S. O. (2021). Aspektualni katehorii ukrainskoho diieslova. Kyiv: Vydavnytstvo «Knyha-Plius». [In Ukrainian].
- Vykhovanets I. R. (1988). Chastyny movy v semantyko-hramatychnomu aspekti. Kyiv: Naukova dumka. [In Ukrainian].
- Vykhovanets I. R. (2002). Morfolohichni katehorii? Slovtvorni? Chy hramatychni mizhrivnevi? *Aktualni problemy ukrainskoho slovtvoru*. Ivano-Frankivsk: Plai, 13–18. [In Ukrainian].
- Vykhovanets I, Horodenska K. (2004). Teoretychna morfolohiia ukrainskoi movy. Kyiv: Pulsary. [In Ukrainian].
- Vykhovanets I. R., Horodenska K. H., Zahnitko A. P., Sokolova S. O. (2017). Hramatyka suchasnoi ukrainskoi literaturnoi movy. *Morfolohiia*. Kyiv: Vydavnychy dim Dmytra Buraho. [In Ukrainian].
- Yasakova N. Iu. (2016). Katehoriia personalnosti: pryroda, struktura ta reprezentatsiia v ukrainskii literaturnii movi. Kyiv: NaUKMA. [In Ukrainian].
- Zahnitko A. P. (1990). Diieslivni katehorii v syntahmatytsi i paradyhmatytsi. Kyiv: NMK VO. [In Ukrainian].

Received: 06.05.2021

Received in revised form: 15.09.2022

Accepted: 20.10.2023

Kateryna HORODENSKA

Institute of the Ukrainian Language of the National Academy of Sciences of Ukraine

4 Hrushevskoho Str., Kyiv, 01001, Ukraine

E-mail: k.horodenska70@meta.ua

<https://orcid.org/0000-0003-2638-9037>

MORPHOLOGICAL CATEGORIES OF UKRAINIAN VERB: TRADITIONAL AND MODERN DIMENSIONS

The article deals with the problem of applying the semantic-grammatical approach to the qualification of morphological categories of verbs in Ukrainian traditional and modern linguistics. The paper aims at the comparative study of the status and hierarchy of these categories in V. M. Rusanivsky's grammatical descriptions of verbs and in new works on theoretical morphology.

The paper defines the main differences in the latest qualification of morphological categories of verbs, in particular their differentiation on the basis of semantic motivation / unmotivation into proper-verb categories (categories of time, mood, aspect) and improper-verb categories (categories of person, number and gender). It is established that, depending on the connection with different subsystems of the grammatical system, verb categories

have acquired the status of interlevels (morphological-word-forming category of the aspect, morphological-word-forming-syntactic categories of transitivity / intransitiveness and voice). According to the new opposition of unreal meanings (hypothetical action, process, state — the desirability of action, process, state), the author outlined the category of mood, which led to the removal of the actual mood from its structure and the allocation of conditional, imperative, desirable and motivating mood.

The author characterizes a new set of aspectual categories of verbs against the background of their traditional qualifications.

It is proposed to remove from the paradigm of passive state constructions those constructions that contain verbs of the imperfect form with the postfix *-ся*, which was traditionally considered a typical means of creating passive equivalents to transitive verbs of the imperfect form. The author substantiates the concept according to which the morphological-word-forming-syntactic category of voice is based on the opposition of gramemas with the meaning of transient action and resultant state, which is typically realized by transitive verbs with meaning of action and analytical verbs expressing resultant state as a consequence of action.

Keywords: morphological categories, verb, semantic-grammatical approach, tense category, mood category, aspect category, voice category, transience / intransitivity category, aspectuality category, verb action types category.